

Valoarea semnului lingvistic în concepția lui Ferdinand de Saussure. Implicații lexico-semantic (II)

Cristian PAȘCALĂU

*Universitatea „Babeș-Bolyai”,
Cluj-Napoca, România*

babelrealm@yahoo.com

Title: “The Value of the Linguistic Sign in Ferdinand de Saussure’s Framework. Lexical-semantic Implications (II)”

Abstract: Our essay revisits Saussure’s frame regarding the concept of value and its implications in the field of semantic changes, proper and figurate meaning, as well as synonyms. We follow a critical examination of the concept of value, as used by Saussure in order to define meaning. A brief discussion regarding linguistic alterity as well as the mutability and immutability of signs will be carried on.

Keywords: Ferdinand de Saussure; structuralism; value; meaning; semantic changes; synonyms.

Negativitatea ca substanță a semnului

În prima parte a eseului nostru, am prezentat succint concepția lui Ferdinand de Saussure în privința limbajului, a limbii ca sistem de semne, respectiv a semnelor lingvistice definite ca solidarități inseparabile între formă și conținut. Această concepție a remodelat, începând cu a doua jumătate a secolului trecut, dezvoltările preteoretice în studiul limbajului, punând bazele câtorva discipline fundamentale, precum lingvistica generală ori semiologia. În continuare, ne propunem să discutăm câteva exemple prin care Saussure își validează conceptul de valoare (înțeleasă ca trăsătură a semnelor și a limbii, operaționalizată prin esența negativă a limbajului), prin raportare la nivelul lexico-semantic al limbii, căutând să extrapolăm / nuanțăm unele considerații și să realizăm o examinare critică personală a oportunității principiale, conceptuale și metodologice privind introducerea noțiunii de valoare în investigarea faptelor de limbă. Succinte considerații vor viza și problema alterității lingvistice, respectiv a mutabilității și a imutabilității semnelor.

Scrierile de lingvistică generală conțin seturi de idei și tehnici în curs de constituire sistematică, fiind un cumul de notițe anterioare *Cursului*. În privința categoriilor lexico-semantică, în *Scrieri*, Saussure prefigurează ideea că legile care guvernează ansamblul cuvintelor sunt transpunerea în fapt a negativității principale care caracterizează sistemul limbii:

„Schimbarea semnificației nu are nicio valoare ca *fapt produs în timp*, și aceasta din motive diverse, între altele faptul că schimbarea se produce în fiecare moment și nu exclude semnificația precedentă, care devine concurentă, în vreme ce schimbarea formei rezidă în *substituirea* unui termen cu un altul. (...) Semnificația nu este decât un mod de exprimare a *valorii* unei forme, valoare care depinde total de formele coexistente în fiecare moment și, în consecință, e o întreprindere himerică a vrea să urmărești această semnificație în sine și, mai mult decât atât, a vrea să o urmărești în raport cu o formă, întrucât forma se modifică și, odată cu ea, se modifică toate semnificațiile, în așa fel încât schimbarea semnificației nu poate fi controlată decât aproximativ, și în raport cu ansamblul.”¹

Dincolo de problema mutabilității semnului, pe care o vom trata mai încolo, reținem că expansiunea sau condensarea lexicului se precizează opozițional, netraducându-se decât printr-o esențialitate negativă al cărei reflex prototipic definește, la modul ideal, limba în relativitatea sa valorică. Dialectica analitic și sintetic în domeniul lexical caută să elimine aparenta indeterminare a cumulului de semnificații prin fixarea unor limite imuabile în segmentările de conținut semantic, neluând în considerare raportul designațional dintre cuvinte și lucruri:

„Aproape că nu mai este nevoie să arătăm că diferența dintre termeni care alcătuiește sistemul unei limbi nu corespunde sub niciun aspect, nici măcar în forma limbii cea mai aproape de perfecțiune, adevăratelor raporturi între lucruri; și că, prin urmare, nu există nicio rațiune să ne așteptăm ca termenii să se aplice complet și nici măcar într-un mod foarte inexact unor obiecte definite, materiale sau de alt tip. Se va afirma că, în replică, ei vor trebui să corespundă primelor impresii care ajung la spirit, fapt adevărat, însă aceste prime impresii sunt de așa natură încât stabilesc raporturile cele mai neașteptate între lucruri total diferite, așa cum tind încontinuu și înainte de toate să divizeze lucruri absolut unitare; astfel, impresia pe care o creează un obiect material nu are niciun moment forță să creeze o singură categorie lingvistică; așadar nu există nimic altceva decât niște termeni negativi, obiectul nou fiind incomplet cuprins în oricare dintre aceștia și totodată dislocat în mai mulți termeni.”²

Unitatea și identitatea esențiale ale semnificației, considerate în integralitatea extensiunii de care e susceptibilă orice semnificație, nu sunt alterate de multiplicitatea posibilităților combinatorii, întrucât, în concepția lui Saussure, semnificațiile cuvintelor sunt deductibile în context și sunt actualizate grație valorii, ca operator deopotrivă imanent (ca nucleu ordonator

¹ Ferdinand de Saussure, *Scrieri de lingvistică generală*, trad. Luminița Botoșineanu (Iași: Polirom, 2003), 45-46.

² *Ibidem*, 80-81.

al celulei semnificaționale) și transcendent (ca vehicul sistemic perfect articulat în dimensiunea virtualității). Eliberată de timp, succesiunea aparentă a semnificațiilor este transmutată în simultaneitate, până la stadiul de universalizare a relativității. De altfel, relativitatea lingvistică, în concepție structuralistă, privește strict opoziția dintre valorile sistemului, valori care nu pot defini aspecte in-formale (= amorfe) ale gândirii. Înțelegea astfel, valoarea semnului lingvistic poate fi considerată în dimensiune conceptuală (a semnificației) sau în dimensiune materială (a formei sau a expresiei fonetice). A doua dimensiune nu prezintă strictă importanță pentru sistemul limbii, decât prin conexiune cu latura de conținut, a semnificației. Prima dimensiune este crucială însă pentru concepția asupra limbii ca sistem ideal, abstract. Ea presupune, de exemplu, structurări de tipul *sheep* / *mutton*, care generează proiecții ale relativității limbilor în rețeaua lor semantică. În limba franceză, cuvântul *mouton* are aceeași semnificație cu *sheep* din engleză (= „oaie”), însă nu și aceeași valoare, întrucât, în engleză, se creează o opoziție între *sheep* și *mutton*, cel din urmă cuvânt referindu-se strict la carnea de oaie gătită și servită la masă³. Observăm cum o structurare suplimentară în rețeaua lexico-semantică a unei limbi implică o raportare diferențială între limbi diferite, pe de o parte, sau, în interiorul aceleiași limbi, între semne / cuvinte / sintagme sau înțelesuri (semnificații) diverse. În această ordine de idei, cuvintele ar putea fi reprezentate ca niște holospații, ca niște tuneluri despărțitoare ale rețelei semantice, fără nicio conexiune necesară cu realitatea empirică, extralingvistică:

„A ne plânge de inexactitatea limbii ar însemna să nu înțelegem în ce constă forța acesteia. Întotdeauna va fi posibil ca unul și același lucru să fie numit, de la caz la caz, *casă*, *construcție*, *clădire*, *edificiu*, *monument*, *imobil*, *locuință*, *rezidență*. Astfel, asemenea existenței faptelor de oricare alt ordin, și existența faptelor materiale este indiferentă limbii. Ea înaintează și se mișcă mereu grație formidabilei mașini reprezentate de categoriile sale negative, degajate cu adevărat de toate faptele concrete și, prin aceasta, întotdeauna gata să înmagazineze orice idee care ar veni să se adauge celor precedente.”⁴

Sub aspect fonetic, gramatical și lexico-semantic, ideea negativității ca substanță valorică definitorie pentru semnele lingvistice este pregnant evidențiată și ridicată la rang de axiomă de lingvistul genevez, cu implicații inclusiv în domeniul schimbărilor semantice, al sensului propriu și al celui figurat, precum și al sinonimiei, care se reduc la diferențiale valorice succesive:

³ Saussure, *Curs de lingvistică generală*, trad. Irena Izverna Tarabac (Iași: Polirom, 1998), 129. În capitolul despre valoarea lingvistică din *Curs*, Saussure oferă numeroase exemple din limbile franceză, engleză, germană, greacă etc., urmând același fir roșu al argumentației privind primatul valorii în analiza sincronică a limbii.

⁴ Idem, *Scrieri*, 81.

„Încă din primul moment, cuvântul abordează obiectul material doar în funcție de o idee care este total insuficientă, dacă o analizăm în relație cu respectivul obiect, și totodată infinit de vastă, dacă o analizăm în afara obiectului ei (...): idee negativă din start, care face ca sensul «propriu» să nu fie decât una dintre multiplele manifestări ale sensului general; la rândul lui, acest sens general nu este altceva decât o delimitare oarecare ce rezultă din prezența altor termeni în același moment.”⁵

Unul și același cuvânt poate actualiza, contextual, valori diferite în actul comunicării, ceea ce conduce la ideea limbii nu doar ca sistem de semnificații (= de conținuturi pline, pozitive), cât, mai degrabă, ca sistem de valori (= de conținuturi relațional-negative, diferențiale, opoziționale). Din această perspectivă, polisemantismul, sinonimia, antonimia etc., în calitate de categorii semantice, vor fi definite prin valoarea diferențială a cuvintelor:

„Soare poate părea că reprezintă o idee perfect pozitivă, precisă și determinată, la fel de bine cum o face un cuvânt precum *lună*: totuși, când Diogene îi spune lui Alexandru „Dă-te din soare!”, în *soare* nu mai există nimic din *soare*, decât cel mult opoziția față de ideea de umbră, iar această idee de umbră în sine nu este decât negarea ideii combinate de lumină, de noapte profundă, de penumbră etc., care se adaugă negării lucrului iluminat în raport cu spațiul întunecat etc. Dacă ne întoarcem la cuvântul *lună*, am putea spune că luna se *înălță*, că luna *crește* sau *descrește*, că este *lună nouă*, că *vom semăna la luna nouă*, că vor trece destule *luni* înainte ca un anumit lucru să se petreacă... și, treptat, ne dăm seama că 1) tot ceea ce grupăm sub termenul *lună* este absolut negativ, nu vine din altceva decât din absența unui alt termen, și aceasta pentru că, în plus, 2) o multitudine de idiomuri vor exprima prin termeni cu totul diferiți de cei de care uzăm noi aceleași fapte pentru care, în ceea ce ne privește, recurgem la cuvântul *lună*, exprimând, spre exemplu, printr-un prim cuvânt luna în fazele sale mensuale, printr-un al doilea cuvânt luna ca astru diferit de soare, printr-un al treilea cuvânt luna în opoziție cu stelele, printr-un al patrulea luna ca lumină a nopții, printr-un al cincilea lumina lunii în opoziție cu luna însăși etc. Și, întotdeauna, fiecare dintre aceste cuvinte are valoare doar prin opoziția negativă pe care o stabilește cu alte cuvinte: niciodată distribuția noțiunilor pe cei zece sau doisprezece termeni existenți nu este dictată de vreo idee pozitivă, adevărată sau falsă, despre ceea ce reprezintă luna, ci prezența acestor termeni este singurul element care ne obligă să asociem fiecare idee fie celui dintâi, fie celui de-al doilea, fie amândurora, în opoziție cu cel de-al treilea și așa mai departe, fără altă certitudine decât alegerea negativă care trebuie făcută între termeni și în absența oricărei concentrări a ideii diverse asupra obiectului unic. Astfel, *într-un anume cuvânt* nu va exista niciodată ceva care să fi fost înainte *în afara lui*; și acest cuvânt poate să conțină și să închidă în sine, în germene, tot ceea ce nu este în afara lui.”⁶

În privința distincției sens propriu / sens figurat, aplicată inclusiv în operele lexicografice, Saussure este sceptic că ar avea o relevanță în analiza lexicosemantică ori stilistică:

⁵ *Ibidem*, 80.

⁶ *Ibidem*, 78-79

„Dacă un cuvânt nu evocă ideea unui obiect material, nu există absolut nimic în măsură să-i precizeze sensul altfel decât pe cale negativă. Dacă, dimpotrivă, acest cuvânt trimite la un obiect material, am putea spune că însăși esența obiectului este de natură să-i confere cuvântului o semnificație pozitivă. În privința acestui aspect, (...) nu cunosc niciun obiect în denumirea căruia să nu se asocieze una sau mai multe idei, *numite* accesorii, dar având în fond exact aceeași importanță ca și ideea principală – indiferent că obiectul în chestiune este *Soarele, Apa, Aerul, Copacul, Femeia, Lumina* etc. Astfel, toate aceste denumiri sunt, la rândul lor, negative, ele nu înseamnă nimic decât în raport cu ideile conținute de alți termeni (tot negativi), nu au niciun moment pretenția de a se aplica unui obiect definit în sine și, în realitate, nu abordează acest obiect – în cazul în care el există cu adevărat – altfel decât *oblic*, prin intermediul și în numele cutărei sau cutărei idei particulare, de unde va rezulta (exprimându-ne simplist) – dat fiind că, acum și aici, vom considera acest fapt exterior drept bază a cuvântului – 1) că termenul pentru același obiect va trebui schimbat încontinuu, spre exemplu *luminii* să i se spună «strălucire», «licărire», «iluminare» etc.; 2) că numele aceluiasi obiect va servi pentru desemnarea multor alte obiecte: *lumina istoriei, luminile unei adunări de savanți*. În ultimul caz, există convingerea că a intervenit un nou sens (numit *figurat*): această convingere pornește pur și simplu de la ipoteza tradițională conform căreia cuvântul posedă o semnificație absolută, care se aplică unui obiect determinat.”⁷

Pe cale de consecință, în analiza practică a semnificației cuvintelor, nu ar trebui să se țină seama de dualitatea propriu / figurat, întrucât aceasta nu este relevantă pentru constituirea polisemantismului. De altfel, o sumedenie de fapte lexicale își pierde baza teoretică, de vreme ce semnificațiile cuvintelor devin o masă fluctuantă, similară cuantelor, devenind particule doar în momente-cheie ale comunicării și atrăgând, în plasma lor, o multitudine de idei mai mult sau mai puțin accesorii, din nebuloasa conștiinței vorbitorilor:

„Între sensul propriu și sensul figurat al cuvintelor nu există nicio diferență (sau: cuvintele nu au în mai mare măsură sens figurat decât sens propriu), întrucât sensul lor este eminent negativ. Dacă vorbim, spre exemplu, despre o persoană care a fost *soarele* existenței altei persoane, înseamnă că: 1) nu s-ar putea spune că ea a fost *lumina* respectivei persoane sau 2) dacă ar exista în franceză fie un termen semnificant *clair de soleil* [rom. *lumină de soare*] (la fel ca *clair de lune* [rom. *lumină de lună*]), fie un termen semnificant *dépendance où est la terre par rapport au soleil* [rom. *dependența în care se află pământul față de soare*], fie, pe de altă parte, doi termeni diferiți pentru *soare* în raport cu momentul răsăritului sau al apusului ori în funcție de o posibilă comparație cu alte corpuri cerești, este îndoielnic de-a binelea că am mai putea utiliza termenul *soleil* în locuțiunea așa-zis figurată menționată anterior. Am putea folosi un alt termen, poate mult mai expresiv, de unde rezultă însă că nu ideea pozitivă, ideea de **soare**, exterioară limbii, este cea care face imaginea, ci pur și simplu opoziția față de alți termeni, ei însăși mai mult sau mai puțin proprii, cum ar fi *étoiles* [rom. *stea*], *astres* [rom. *astru*], *clarté* [rom. *luminozitate*], *unité* [rom. *unitate*], *but* [rom. *scop*], *joie* [rom. *bucurie*], *encouragement* [rom. *încurajare*].”⁸

⁷ *Ibidem*, 79-80.

⁸ *Ibidem*, 76-77.

Evident, toate considerațiile saussuriene, privite prin prisma conceptului de valoare, sunt susceptibile de explicații și de aplicații multiple, mai cu seamă în sfera arhaismelor, a regionalismelor, a împrumuturilor sau a calcurilor lingvistice. Toate acestea sunt fapte de limbă care ilustrează circulația cuvintelor, perimarea unora sau adoptarea altora, adică un flux valoric similar fluxului bănesc, pe de o parte, și consolidarea sau alterarea relației dintre semnificat și semnificant, pe de alta.

Se cuvine, în contrapondere, să punctăm că esența primordială a limbajului nu este o chestiune de substanță productivă, cât de esență creativă. Nu altfel trebuie înțeleasă constituirea fiecărei limbi. Definirea limbii ca sistem închis, așa cum a fost realizată de Saussure și, ulterior, de poststructuraliști, nu privește decât latura substanțială, și aceasta redusă la aspectele ei formale. În ceea ce privește oportunitatea conceptului de valoare, considerăm că acest factor operațional în definirea semnelor lingvistice și a limbii reduce limbajul la un aspect pur cantitativ, valoarea nefiind, în sine, decât o particularitate care provine dintr-o utilizare cu totul convențională a limbajului.

Valoarea negativă a semnului constă propriu-zis în a considera o dualitate ireductibilă și a nu trece dincolo de această ireductibilitate, ceea ce implică negarea principiului comun din care provine această dualitate prin polarizare. Însă, dacă ne raportăm la dihotomia esență (a limbajului) / substanță (a semnelor), constatăm că partea esențială a limbajului este semnificația (mai precis, funcția creatoare de semnificații), iar latura sa substanțială, ca expresie a esenței, stabilește, în sens calitativ, o legătură strânsă între conținuturile semantice și viziunea asupra lumii, încapsulată în tehnicile tradiționale de a structura imaginea realității reflectate în conștiința vorbitorilor. De aici importanța alterității lingvistice, pe care o vom discuta mai jos. Propriu-zis, prin aplicarea valorii la semnificații, limbajul este simplificat la nivelul unui pragmatism de suprafață, esența sa fiind considerată un apanaj al comunicării. Limbajul capătă astfel aspectul unui domeniu supraindividual, întregul aport al individului fiind redus la capacitatea pasivă de recepție și, în final, la un simplu agregat al determinărilor cantitative de natură opozitivă.

Prin raportare critică la concepția lui Saussure, susținem că limbile sunt sisteme deschise, ansambluri de posibilități creatoare pe care vorbitorii le desfășoară în fiecare moment al activității lor lingvistice⁹. Totodată, problema unicității valorice a semnificației se pune nu în realitatea concretă a limbii, ci în metalimbajul semantic, unde, într-adevăr, fiecărui lexem îi corespunde un

⁹ A se vedea Coseriu, „Mon Saussure”, 14, unde sunt schițate dezvoltările și, în același timp, transgresiunile concepției structuraliste în definirea și studiul limbii: intuiția ca sursă primordială a cunoașterii; dimensiunea socială aparținând nu maselor, ci indivizilor, adică alterității imanente a fiecărui subiect vorbitor; limba ca sistem de posibilități și de competențe; structurile lingvistice ca entități dinamice (= moduri de activitate), nu statice (= produse); sincronia ca funcționare a limbii, diacronia ca dezvoltare/evoluție a limbii, nu ca simple proiecții metodologice operaționalizate de factorul timp. În privința dihotomiei langue / parole și a depășirii acesteia în lingvistica integrală coșeriană, demn de citat este studiul lui Vincenzo Orioles, „Coseriu e Saussure”, 30-31.

singur fascicul semnificațional, lexemele nefiind polisemantice, spre deosebire de cuvinte. Ideile accesorii care alcătuiesc semnificația, similare unor câmpuri de forțe, țin de o latură logică, supraimpusă nucleelor semnificaționale intuitive, fiind conținuturi asociate semnificațiilor primare. Chestiunea ar trebui dezvoltată, după părerea noastră, diametral opus, adică în ce fel aceste semnificații asociate derivă dintr-un principiu comun, care este, s-ar putea spune, unitatea intuitivă fundamentală din care decurge multiplicitatea ideilor. Valoarea, ca nuanță de semnificație, nu exprimă, în sine, relații de situare între cuvinte, ci face parte integrantă din variabilele semantice. Faptul că valoarea nu se poate prezenta decât ca diferență între semnificații variabile, care au un caracter pur tranzitoriu și ar constitui exclusiv aproximări indefinite, nu este decât rezultatul unui convenționalism și al unei necesități de generalizare excesive și artificiale de care structuraliștii s-au servit din plin pentru a rezolva aporia limbajului sub raport pur cantitativ.

Or variația semantică trebuie investigată la nivel discursiv, unde pot fi stabilite distincții între semnificațiile fixe și cele variabile. În plus, o semnificație așa-zisă variabilă (relațională, gramaticală etc.) e susceptibilă de a juca rolul de semnificație fixă în raport cu alte semnificații variabile, întrucât numai în aceste condiții o semnificație variabilă poate fi considerată ca limita altei semnificații variabile, așadar fixă, cel puțin sub anumite raporturi, relativ la semnificațiile a căror limită este. Astfel, diferența dintre limite și conținuturile semantice implică o continuitate aplicabilă universal semnelor lingvistice, pe când valorile semnelor implică, esențial, o discontinuitate și un grad de indeterminare care funcționează ca ipoteză a unei semnificații determinate care lasă să subziste, simultan, indeterminarea altor semnificații. O atare concepție a valorii lingvistice ne adâncește într-un labirint de paradoxuri acolo unde lucrurile ar trebui să fie clare și semnificațiile cărora li se caută relația în context discursiv nu ar trebui să fie mai indeterminate decât alte semnificații, pierzând, prin aceasta, orice posibilitate de întemeiere și articulare a unui sens discursiv global.

În fine, opoziția formă (caracter eminentemente static) / substanță (caracter eminentemente dinamic) este astfel aplicată încât permite, în radicalizări ale concepției saussuriene (la Leonard Bloomfield, de exemplu), eliminarea completă a semnificației din rândul faptelor investigabile în câmpul științelor limbajului. O atare abordare riscă, din capul locului, să genereze derivă analitică, având la bază nu semnificațiile în sine, ci fantomele acestor conținuturi, exilate între ruinele carteziene ale limbajului redus la interrelații pur algebrice sau pur gramaticale.

Mutabilitate, imutabilitate și alteritate

Dihotomiile saussuriene pot conduce la paradoxuri și antinomii, atât la nivel teoretic, cât și la nivelul cercetării practice a limbilor. Unul dintre aceste

paradoxuri constă în faptul că „*langue* este considerată a fi ceva exterior vorbitorului, deși semnele lingvistice se găsesc în mintea vorbitorului ca unități psihice”¹⁰. Alt paradox ține de însuși caracterul semnului lingvistic, care, prin raportare la spațiu și timp, este guvernat de mutabilitate și de imutabilitate. Imutabilitatea se referă la un principiu de conservare a semnelor, așadar de stabilitate, cel puțin în măsura în care aceasta e compatibilă condițiilor și continuității comunității lingvistice care deține semnele. Prin urmare, nu e admisibil, în concepția lui Saussure, faptul că semnificatul poate fi dinamic în loc să fie static. Conform lui Saussure, sistemul limbii este imuabil, iar semnul lingvistic îi este un micro-substitut, în sensul că semnificatul, deci latura conceptuală a semnului, reflectă imutabilitatea principială a sistemului limbii. Semnificatul e static, în pofida faptului că manifestarea discursivă implică în mod necesar o anumită progresie, mai ales prin modificarea relației dintre semnificat și semnificant (în sensul diverselor transformări sau alterări ale semnificantilor). Prin parametrul valoric, semnificatul face ca această progresie să nu fie pură schimbare, menținând o anumită stabilitate relativă a semnului. Semnificatul rămâne invariabil în afara tuturor schimbărilor lingvistice și reglează cursul acestor schimbări prin chiar faptul că nu participă la ele. Aceasta atestă că „schimbarea lingvistică ar fi exterioară sistemului” (Coșeriu, „Mon Saussure”, 12), pe când, în realitate, toate schimbările lingvistice afectează sistemul limbii din interior, mai precis din însuși nucleul creativității lingvistice a vorbitorilor.

O concepție exclusiv sociologică pozitivistă nu e suficientă pentru a înțelege limba în profunzime: limba nu e o simplă aplicație particulară, separabilă de creativitatea primordială și universală a vorbirii; dimpotrivă, limba ca tehnică istoric-particulară implică transpunerea creativității în semnificații și în norme/reguli de combinare a semnificațiilor, modelate cultural. Concepția lui Saussure nu e, la drept vorbind, decât o particularizare a legilor limbajului în raport cu condițiile ideale ale unei colectivități de vorbitori, ale căror natură și constituție sunt analoage unui ansamblu riguros predeterminat și care anihilează inițiativa fiecărui individ vorbitor în parte.

În problema alterității lingvistice, Saussure, pe urmele lui Durkheim, a ignorat complet, în teoretizările sale, că fiecare subiect vorbitor există numai în virtutea relației intersubiective cu ceilalți. Subiectul nu îi poate exclude pe ceilalți fără a se anula pe sine ca ființă. Fiecare conștiință individuală este centrul tuturor conștiințelor și, totodată, sfera lor orizontică, iar acestea, la rândul lor sunt centre de conștiință, în simultană deschidere și libertate a conștiinței personale. Comunitatea de vorbitori nu e constituită prin universalizarea conștiințelor individuale într-o conștiință impersonală

¹⁰ Johannes Kabatek, „Tradiție și inovație”, 40.

supraindividuală sau transindividuală (creierul masei¹¹), ci prin transfigurarea tuturor conștiințelor ca o conștiință personală, în experiența plenară a alterității. Alteritatea nu înseamnă depersonalizarea subiectului în masa colectivității, ci dăruirea lui în sânul acestei colectivități și acceptarea permanentă a colectivității ca matrice a unității de limbă, gândire, simțire și destin.

Alteritatea sau intersubiectivitatea permite ca, prin limbaj, să fie create și „împărtășite” conținuturi în interacțiunea dintre conștiințe. Ca vorbitor, subiectul intră în comuniune cu ceilalți, preluându-i ca alter ego-uri. Astfel, în și prin limbaj se construiește ființa, i se deschide acesteia orizontul cunoașterii realității, pe de o parte, iar pe de alta, a cunoașterii de sine prin relaționare cu celălalt. Subiectul nu este produs sau rezultat a ceva, nu este un mijloc, ci este scop, este entitatea creatoare și producătoare. Ființa este însuși subiectul care determină realitatea din perspectiva intuițiilor sale primordiale. Ea se constituie ca ființă prin două relații create în limbaj: subiect – subiect și subiect – obiect. Astfel, ființa se deschide înspre subiect, într-o intersubiectivitate globală, de unde reiese că subiectul vorbitor este însăși conștiința dotată cu alteritate și că, *ipso facto*, se autodetermină prin limbaj.

Alteritatea lingvistică presupune activarea unei multitudini de conștiințe ce proiectează o viziune comună asupra lumii. Doi subiecți vorbitori, fiind două esențe deosebite, experimentează misterul participării reciproce la un segment de realitate, ca alteritate constitutivă (de o ființă). În orice cuvânt se întâlnesc cel puțin două conștiințe: cea a creatorului cuvântului, respectiv cea a interlocutorului său virtual, presupus de creator în fiecare moment al activității sale creatoare. Astfel cuvântul este o rezultantă a îmbinării puterii de

¹¹ Simetrică gramaticii universale din generativismul lingvistic, noțiunea de creier al masei a generat, într-una din radicalizările concepției saussuriene, celebra schemă a comunicării, elaborată de Roman Jakobson, „Closing Statement: Linguistics and Poetics”, în *Style in Language*, ed. Thomas A. Sebeok (New York & London, John Wiley, Massachusetts Institute of Technology, 1960): 350-377. Această concepție, adoptată pe scară largă în special în ciclurile preuniversitare, grație aparentei simplități în explicarea unui fenomen complex cum este limbajul uman, deturneză știința limbajului spre domeniul ciberneticii și proclamă izolarea/reificarea ființei umane, reducând esența intuitiv-creatoare a ființelor umane la analogia comunicării animale sau mașinale. În acest mod, construirea identității prin limbaj este gândită, în pragmaticile comunicării, drept simplă vehiculare a informației ambalate în mesaje ce trec succesiv prin mai multe stadii de emisie-recepție. Distincția saussuriană *langue*/parole e reformulată în modelul lui Jakobson, care încearcă să depășească natura statică și factualistă a modelului saussureian printr-o viziune de tip funcțional (din punctul de vedere al scopului comunicării), care permite organizarea sintagmatică, pe principiul asocierii, prin intermediul a două axe, axa selecției și axa compunerii. Astfel, cuplul *langue* / parole este reformulat în dihotomia cod / mesaj. Codul și mesajul sunt comutative, în sensul că se definesc și se pot studia exclusiv unul prin intermediul celuilalt. Conceptul de cod este un concept-cheie în teoria comunicării, fiind legat de ideea unităților prestabilite, date anterior procesului de comunicare. Jakobson susține importanța covârșitoare a selecției de unități din cod, pentru vorbire. Conceptul de cod derivă din *langue*, fiind preluat însă din afara concepției structuraliste propriu-zise, mai precis din teoria informației. Codul este un sistem organizat de unități, alcătuit din semne lexicale și reguli de combinare ale acestora, ultimele fiind fie prevăzute în cod, fie făcute posibile de cod (o idee analoagă teoriei saussuriene asupra virtualității în limbă). Evident, astfel de concepții nu pot accepta validitatea, sensul și conținuturile diversității (dar și ale continuității) ființelor umane ca subiecți creatori – așa cum alteritatea lingvistică o susține.

semnificare a subiecților vorbitori și intenția / voința lor specifică. Aici se cuprinde libertatea fundamentală a omului, în capacitatea de a crea sens și de a se face înțeles de către ceilalți. Limbajul este, din această perspectivă, o simbioză spirituală fără care nu am putea exista ca ființe umane. Subiectul cunoscător și vorbitor există în semenii lui, pe care îi presupune în fiecare moment al activității de vorbire.

În aceste condiții, semnul lingvistic activează, în planul cunoașterii, atât o materialitate semnificantă, cât și un conținut intuitiv-semantic, însă nu programat sau predeterminat logic-cauzal, ci prin intenționalitate liberă și finalistă. Ființa nu poate fi înțeleasă în afara înțelegerii limbajului. Or a înțelege limbajul exclusiv ca instrument de comunicare înseamnă a-i deplasa centrul de greutate pe dimensiunea reductiv-pragmatică a semnificării. Dimpotrivă, la antipodul concepției saussuriene, limbajul e activitatea creatoare prin care sunt structurate conținuturile experienței subiective, este calea primordială de cunoaștere a lumii fenomenale întrucât oferă baza conținuturilor de conștiință, a semnificațiilor ca depline cristalizări intuitive de moduri de ființă. Numai astfel își asumă omul existența ca realitate în sine și, mai mult, își instituie, creativ, multiple realități de ordin cultural.

Considerații finale

Eseul de față a constatat într-o prezentare, inevitabil succintă, a structuralismului lingvistic, fundamentat de Ferdinand de Saussure. În linii mari, parametrii de referință ai concepției saussuriene exprimă o serie de concepte dualiste (semnificat/semnificant, formă/substanță, limbă/vorbire, sincronie/diacronie, mutabilitate/imutabilitate a semnelor etc.). Ele reprezintă proiecții metodologice în investigarea limbii ca sistem și a elementelor componente în perspectivă sincronică, sub raport strict formal. Principial, structuralismul a stat la temeiul metodologic al unor discipline precum lingvistica generală și semiologia. Semnele sunt definite ca entități biplane, alcătuite din semnificat și semnificant, fiind, simultan, operaționalizate de valoarea lingvistică, un parametru care măsoară gradul de circulație a semnelor în sistem, precum și raporturile de tip opozitiv-diferențial dintre semne. Implicațiile lexico-semantice ale unei atari concepții vizează redefinirea sau nuanțarea unor fenomene de limbă precum sensul propriu, sensul figurat, sinonimia, polisemantismul, evoluțiile semantice. Am încercat să reconstituim fidel concepția lui Saussure, utilizând o pleoră de citate care să îi pună în lumină argumentele. Ne-am concentrat, în partea secundă a eseului, pe evidențierea și examinarea critică succintă a conceptului de valoare lingvistică și a substanței negative, pur opozitive sau diferențiale, a semnelor lingvistice. Ideea de valoare este aplicată de Saussure tocmai în măsura în care arată că semnele sunt conforme funcției lor opozitiv-diferențiale și, prin asta, ordinii total imuabile a limbii ce-și are reflexul sau imaginea în natura fiecărui semn. În raport cu acest

postulat, susținem că, în fond, semnificațiile sunt primordiale atât ca entități dinamice, rezultante ale esenței creative a limbajului, cât și ca temeuri intuitive pentru articularea sensurilor discursive. Totodată, trecând în revistă și paradoxul mutabilității și a imutabilității semnelor, ne-am raportat la problema alterității lingvistice prin opoziție cu conceptul de creier al masei și relevanța acestor noțiuni în cercetarea lingvistică, în înțelegerea esenței creative a limbajului, precum și în definirea vorbitorilor ca subiecți creatori de conținuturi semantice.

References

- Coșeriu, Eugeniu, „Mon Saussure”. În *Școala coșeriană clujeană. Contribuții*, vol. I, ed. Cornel Vilcu, Eugenia Bojoga, Oana Boc (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016): 11-16.
- Jakobson, Roman, „Closing Statement: Linguistics and Poetics”. În *Style in Language*, ed. Thomas A. Sebeok (New York & London, John Wiley, Massachussets Institue of Technology, 1960): 350-377.
- Kabatek, Johannes, „Tradiție și inovație: lingvistica modernă de la Saussure până în secolul al XXI-lea”. În *Școala coșeriană clujeană. Contribuții*, vol. I, ed. Cornel Vilcu, Eugenia Bojoga, Oana Boc (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016): 37-50.
- Orioles, Vincenzo, „Coseriu e Saussure”. În *Școala coșeriană clujeană. Contribuții*, vol. I, ed. Cornel Vilcu, Eugenia Bojoga, Oana Boc (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2016): 29-36.
- Saussure, Ferdinand de, *Curs de lingvistică generală*. Publicat de Charles Bally, Albert Sechehaye, Albert Riedlinger. Ediție critică de Tullio De Mauro. Traducere și cuvânt înainte de Irena Izverna Tarabac. Iași: Polirom, 1998.
- Saussure, Ferdinand de, *Scrieri de lingvistică generală*. Text stabilit și editat de Simon Bouquet și Rudolf Engler, cu colaborarea lui Antoinette Weil. Traducere de Luminița Botoșineanu. Iași: Polirom, 2003.

BIONOTE:

CRISTIAN PAȘCALĂU is an university assistant at the Department of Romanian Language and General Linguistics, Faculty of Letters, Babeș-Bolyai University, as well as a peer-review member at Herald Publishing House, Bucharest. He published several studies on cultural semiotics and the universes of discourse. He translated into Romanian J.G. Martínez del Castillo's book *La lingüística del decir: el logos semántico y el logos apofántico* (Lingvistica rostirii: logოსul semantic și logოსul apofantic, Argonaut & Scriptor, 2011). His academic interests include: linguistics and philosophy of language, cultural semiotics, lexicology, and semantics.

Article history

Received: 30.03.2022	Reviewed: 16.04.2022	Accepted: 11.05.2022	Available online: 30.09.2022 – second part –
--------------------------------	--------------------------------	--------------------------------	---